

УДК 001.32(477):929Козлов]930.85[(5-11)+(575)]“1927”

Олександр Принь (м. Київ)

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу історії академічної науки Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського
E-mail: pryn.iskander@gmail.com
ORCID : <https://orcid.org/0000-0001-7944-9262>

Петро Кузьмич Козлов (1863–1935): мандрівник, географ, академік ВУАН

Стаття присвячена написанню біографічного нарису про відомого вченого-мандрівника, дослідника пам'яток культурної спадщини народів Далекого Сходу (Китаю, Монголії) та Центральної Азії (Тибету), академіка ВУАН П.К. Козлова (1863–1935). Простежено його наукове турне Москва–Одеса–Київ–Москва, найбільшими науковими та культурними містами України, з метою популяризації наукових знань, отриманих вченим у науково-дослідних експедиціях країнами Далекого Сходу та Центральної Азії. Розкриваються основні віхи наукової біографії вченого. Уточнюються біографічні дані, висвітлюються його творчі контакти з Всеукраїнською академією наук та розглядається процедура обрання його академіком ВУАН по кафедрі географії.

Ключові слова: пам'ятки, П.К. Козлов, Всеукраїнська академія наук, Асканія-Нова, Хара-Хото, Центральна Азія, Монголія, Тибет, Одеса, Київ.

Olexander Pryn (Kyiv),
PhD (History), Senior Researcher, Senior Research Fellow,
Department of History of Academic Science
of Institute of Archival Studies Vernadsky
National Library of Ukraine
E-mail: pryn.iskander@gmail.com
ORCID : <https://orcid.org/0000-0001-7944-9262>

Kozlov Petro Kuzmich (1863–1935): traveler, geographer academician of the, academician of the all – Ukrainian academy of sciences

The figure of the world-famous scientist, traveler, geographer, academician of the All-Ukrainian Academy of Sciences P. K. Kozlov remains unexplored in Ukrainian historiography. Ukrainian encyclopedias keep confusion about the scientist's biographical data and his scientific connections with the All-Ukrainian Academy of Sciences and Ukrainian scientists remain unexamined. This scientific research is devoted to solving these issues.

Methodological basis of the investigation are the principles of historicism and scientific objectivity. Among the general scientific methods are the methods of analysis, synthesis of facts and sources; among the special historical methods are problem-chronological method, comparative-historical method and concrete-historical method. The organic combination of research methods allowed to achieve the goal and realize the tasks set in the exploration.

The article is the biographical essay on the famous scientist-traveler, researcher of the cultural heritage monuments of the Far East (China, Mongolia) and Central Asia (Tibet), academician of the All-Ukrainian Academy of Sciences P. K. Kozlov (1863–1935). Kozlov Petro Kuzmich was born on October 15, 1863 in the Dukhovnyshchi city in the Smolensk guberniya. His formation as a scientist occurred under the influence of

the achievements of scientific expeditions M. M. Przhevalsky to Central Asia. At the age of 20 he participated in the 4th expedition by M. M. Przewalski. The young researcher P. K. Kozlov discovered the courage and a great interest in geography in the expedition. In 1888 P. K. Kozlov became a participant in the 5th expedition of M. M. Przewalski, in which he conducted scientific observation of animal world, collected zoological collections, conducted tours to remote regions. For over 30 years P. K. Kozlov had been the leader of expeditions. Among his most prominent expeditions should be mentioned the Tibetan expedition (1899–1901), which visited and studied the influences of the largest Yellow River (Yellow) and Mekong rivers; the Mongolian-Sichuan expedition (1907–1909), which brought unexpected discoveries of the ancient city of Khara-Khoto which is the archaeological monument of Tangut culture. A large number of archaeological materials and antiques: ancient scrolls, books, paintings, figurines, silk and everyday items was brought from the expedition. This large collection attracted the attention of a wide range of scientific researchers.

Considering the P. K. Kozlov's great scientific discoveries, he received an invitation from the All-Ukrainian Academy of Sciences to read a series of lectures about his expeditions to Mongolia for the Ukrainian general public.

The scientific and life path of a scientist was traced in the article. On the basis of archival sources and periodicals of mass media, the previously unknown facts about P. K. Kozlov's visit the Ukraine, in particular about his scientific tour Moscow–Odessa–Kyiv–Moscow, the largest scientific and cultural cities of Ukraine were presented. The aim of this tour was to popularize the scientific knowledge gained by scientists in research expeditions to the countries of the Far East and Central Asia. Also the biographical data and creative contacts with the All-Ukrainian Academy of Sciences have clarified.

Key words: *monuments, P. K. Kozlov, All-Ukrainian Academy of Sciences, Askania-Nova, Hara-Khoto,*

Central Asia, Mongolia, Tibet, Odessa, Kiev.

На передодні 100-річного ювілею НАН України історики науки все частіше звертаються до витоків і передумов формування Всеукраїнської академії наук, процедури призначення й обрання академіків, створення та реорганізації науково-дослідних інституцій, розроблення і затвердження статутів наукових установ, біографічних досліджень тощо. Ця наукова розвідка присвячена біографічним відомостям про академіка Всеукраїнської академії наук Петра Кузьмича Козлова, відомого географа-мандрівника та дослідника пам'яток культурної спадщини народів Далекого Сходу (Китаю, Монголії) та Центральної Азії (Тибету).

Звернувшись за довідковою інформацією про географа П.К. Козлова до сучасних енциклопедичних видань не можливо отримати вичерпної інформації. В Українській радянській енциклопедії 1961 р. про Петра Кузьмича Козлова є коротенька довідка, у якій зазначено, що він академік АН УРСР з 1928 р., а діяльність час-

тково пов'язана з Україною¹.

В Енциклопедії історії України 2007 р. ми знаходимо різнобічну інформацію про населений пункт – м. Козлов (м. Євпаторія до 1784 р.); археолога та музейника В.Є. Козловську; інженера та винахідника А.І. Козловського, а інформація про академіка ВУАН П.К. Козлова взагалі відсутня².

Наступне енциклопедичне видання – Енциклопедія сучасної України 2013 р. містить досить розлогу, але недостовірну інформацію про академіка П.К. Козлова, зокрема про рік обрання дійсним членом ВУАН та про дату призначення на позаштатну Кафедру географії ВУАН тощо³. Крім того, у виданні «Історія Національної академії наук України 1924–1928: документи і матеріали» 1998 р. в інформаційній довідці про вченого наведена невірна дата народження, 19 жовтня 1863 р., та його статус у ВУАН на початок березня 1927 року⁴.

Отже, українські енциклопедичні видання не містять достовірної інформації про дослід-

¹ Козлов Петро Кузьмич // Українська радянська енциклопедія: [в 17-ти т.] / гол. ред. М. П. Бажан; редкол.: І. К. Білодід та ін. – 1-ше вид. – Т. 6 : Італія – Колізія. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1961. С. 543.

² Енциклопедія історії України. Т. 4 : Ка–Ком. Київ : Наукова думка, 2007. С. 437.

³ Борейко В.Є. Козлов Петро Кузьмович / В. Є. Борейко // Енциклопедія сучасної України : енциклопедія. Т. 13. Киї - Кок / Співголови редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський. Київ : Ін-т енциклопедичних досліджень НАНУ, 2013. С. 670–671.

⁴ Історія Національної академії наук України 1924–1928: документи і матеріали. Київ : НБУВ, 1998. С. 274, 531.

ника та не відображають його зв'язок з ВУАН. Звернення до сучасної української історіографії з історії розвитку Академії наук також не дає вичерпної інформації, тому розв'язання порушених проблемних питань є основним завданням наукової розвідки.

Звернімося по допомогу до першоджерел – архівних документів, що висвітлюють історію НАН України на початковому етапі її існування. Документів про діяльність та наукові досягнення П. К. Козлова, за які його було обрано в Україні дійсним членом (академіком) ВУАН, практично не відкрито в архівосховищах країни. Проведений архівний пошук дозволив виявити невелику кількість архівних документів, що дозволяють з'ясувати основні етапи життєвого шляху, наукового доробку вченого та його зв'язок з ВУАН. Зазначені документи були виявлені в архіві Президії НАН України, Інституті рукопису та газетному відділі НБУВ, це насамперед особова справа академіка, перелік наукових праць, експертний висновок про науковий доробок, листування, газетні публікації тощо.

П.К. Козлов

Згідно з матеріалами особової справи Козлов Петро Кузьмич народився 3 жовтня за старим стилем (15 жовтня за новим стилем) 1863 р. в м. Духовниці Смоленської губернії (нині – Російська Федерація). Замолоду під впливом досягнень експедиції М.М. Пржевальського у нього визрівала думка про подорож до Центральної Азії. Мрія здійснилася у 1883 р. У 20-річному віці він взяв участь у 4-й експедиції М.М. Пржевальського як доброволець Софійського піхотного полку і водночас, помічник начальника експедиції. Молодий дослідник П.К. Козлов виявив в експедиції мужність і розпорядливість та великий інтерес до нової для себе справи. Маючи бажання продовжувати брати участь в експедиціях військового характеру, він вступив у Санкт-Петербурзі до військової школи, яку закінчив наприкінці 1887 р. І вже в офіцерському чині в 1888 р. П.К. Козлов став учасником 5-ї експедиції М.М. Пржевальського. Як відомо з опублікованих звітів експедиції, М.М. Пржевальський помер на початку експедиції, тому начальником було призначено його колегу та послідовника М.В. Певцова (1843–1902), російського мандрівника, дослідника Середньої та Центральної Азії.

У цій експедиції проводилися наукові спостереження за тваринним світом, збиралися зоологічні колекції, проводилися широкі роз'їзди й

екскурсії до віддалених регіонів, де не ступала нога європейця. Після завершення експедиції П.К. Козлова було зараховано до Головного штабу для опрацювання зібраних матеріалів і підготовки до нової експедиції.

У 1893 р. підготовлено та проведено наступну експедицію, що офіційно отримала назву «Експедиція супутників Пржевальського-Роборовського та Козлова». Начальником було призначено учня і послідовника М.М. Пржевальського – В.І. Роборовського (1856–1910) – російського мандрівника, учасника експедицій у Центральну Азію (1879–1880, 1883–1885).

Під час експедиції В.І. Роборовський захворів, тому очолив та успішно її завершив у 1895 р. П.К. Козлов. За її результатами надруковано звіт і видано окремим виданням «Отчет помощника начальника экспедиции» (1899)^{5,6}, у якому П.К. Козлов подав докладні відомості про проведеної роботу. Це була третя велика наукова експедиція, де він мав важливу роль, але формально ще не був керівником. У всіх наступних експедиціях, що відбулися впродовж понад 30 років, П.К. Козлов виступав вже як керівник.

Наступна Тибетська експедиція відбулася у 1899–1901 рр., відвідала та вивчила впливи найбільших річок Хуанхе (Жовтої), Ян-Цзи-Цзяна (Голубої) і Меконга⁷. Результати експедиції були

⁵ Козлов П.К. Отчёт помощника начальника экспедиции / П.К. Козлов // Труды экспедиции Императорского русского географического общества по Центральной Азии 1893–1895 гг. Ч. 1. СПб., 1899.

⁶ Козлов П.К. Отчет помощника начальника экспедиции П.К. Козлова / П.К. Козлов // Труды экспедиции Императорского русского географического общества по Центральной Азии, совершенной в 1893–1895 гг. под начальством В. И. Роборовского. Ч. 2. СПб., 1899. 338 с.

⁷ Особова справа Козлова Петра Кузьмича // Архів Президії НАН України.

зосереджені в окремому книжковому виданні «Монголія и Камь» (1905)^{8; 9}.

Політичні обставини, а саме експансія Росії на схід і анексія Ляодунського півострова, призвели до російсько-японської війни (1904–1905), що спричинило затримку чергової експедиції до Монголії та Тибету. Наступна Монголо-Сичуанська експедиція відбулась у 1907–1909 рр. та принесла несподівані відкриття стародавнього міста Хара-Хото (у перекладі «Чорне місто») – археологічної пам'ятки тангутської культури (нині знаходиться на території Внутрішньої Монголії, Китай). З експедиції було привезено велику кількість археологічних матеріалів та старовинних речей: стародавніх звитків, книжок, картин, статуєток, шовкових грошових знаків і речей повсякденного вжитку. Ця велика колекція експонувалася в залах Російського географічного товариства, і привернула до себе увагу широкого кола дослідників. Політичні обставини склалися так, що звіт про цю подорож з'явився дещо пізніше у вигляді книжки «Монголія и Амдо и Мертвый Город Хара-Хото» (1923)¹⁰.

Петро Козлов, опрацьовуючи отримані матеріали, готувався до чергової експедиції до Тибету, але з початком Першої світової війни він як кадровий військовий відбув на європейський фронт, де і пробув з кінця 1914 р. до початку 1915 р. Згодом його як спеціаліста, дослідника та знавця Монголії з травня 1915 р. – до травня 1917 р. призначили начальником експедиції для заготівлі м'яса для фронту. Вже наприкінці війни дослідник повернувся до Санкт-Петербур-

бурга. А з грудня 1917 р. до 15 квітня 1919 р. його направили Російським географічним товариством для захисту зоопарку «Асканія-Нова» (нині – Біосферний заповідник «Асканія-Нова» ім. Ф.Е. Фальц-Фейна, що розташований біля смт Асканія-Нова Чаплинського району Херсонської області) для збереження від розграбування та знищення в ті буремні часи¹¹.

Петро Кузьмич перебував у заповіднику в статусі комісара з охорони в нелегкий період національно-визвольних змагань українського народу, отримавши мандат на захист Асканії-Нова від Російського географічного товариства Російської академії наук, Таврійського губернського земельного комітету та Київського обласного природоохоронного комітету¹².

У період з 1919 до 1920 р. П.К. Козлов опрацьовував попередні отримані дані для підготовки до друку праці «Тибетъ и Далай Лама»¹³. Наприкінці 1920 р. його було офіційно командировано Російським географічним товариством на Схід по Сибірській магістралі з інспекційною метою для ознайомлення зі всіма відділами та підвідділами Російського географічного товариства (в Барнаулі, Іркутську, Омську, Семипалатинську, Красноярську та ін.) та підготовки звіту про стан поточних справ. Після повернення з цього відрядження П.К. Козлов закінчив працю «Монголія и Амдо», яку надруковано і видано в 1923 р.¹⁴. Вже після цього, за сприяння Російського географічного товариства та Російської академії наук він провів нову дослідницьку Монголо-Тибетську експедицію (1923–1926).

⁸ Козлов П.К. Монголія и Кам / П.К. Козлов // Труды экспедиции Императорского русского географического общества 1899–1901 гг. под руководством П.К. Козлова. Т. 1. Ч. 1 : По Монголии до границ Тибета. СПб., 1905. 256 с.

⁹ Козлов П.К. Монголія и Кам / П.К. Козлов // Труды экспедиции Императорского русского географического общества 1899–1901 гг. под руководством П.К. Козлова. Т. 1. Ч. 2 : Кам и обратный путь. СПб., 1906. 476 с.

¹⁰ Козлов П.К. Монголія и Амдо и мертвый город Хара-Хото. Экспедиция Императорского русского географического общества в Нагорной Азии 1907–1909 / П. К. Козлов. Москва; Пг.: Госиздат, 1923. 677 с.

¹¹ Козлов П.К. Современное положение зоопарка Аскания-Нова / П.К. Козлов // Природа. 1919. № 10–12. С. 407–482.

¹² Борейко В.Е. Аскания-Нова: тяжкие версты истории 1826–1997 [Електронний ресурс] / В.Е. Борейко. – Режим доступу: http://www.green-forums.info/greenlib/general/Borieiko%20V.%20Ie_/Askaniia-nova_%20tiazhkiie%20viersty%20is%20%28538%29/Askaniia-nova_%20tiazhkiie%20vierst%20-%20Borieiko%20V.%20Ie_.pdf (19.06.2018)

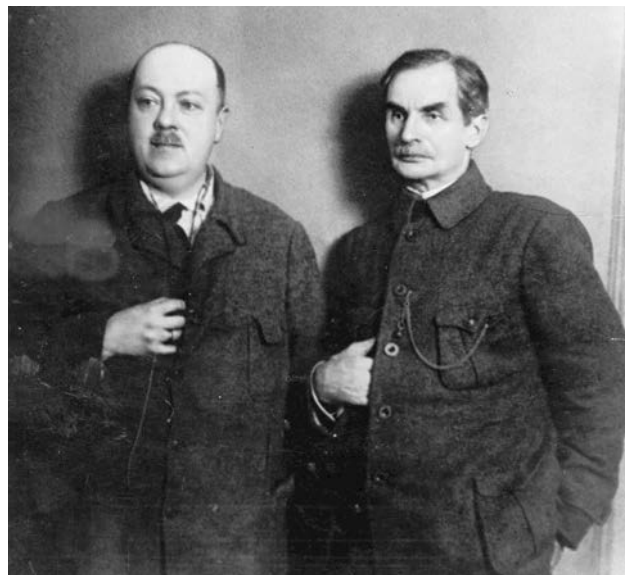
¹³ Козлов П.К. Тибет и Далай-лама / П. К. Козлов. – Петроград, 1920. 106 с.

¹⁴ Козлов П.К. Монголія и Амдо и мертвый город Хара-Хото. Экспедиция Императорского русского географического общества в Нагорной Азии 1907–1909 / П.К. Козлов. Москва; Пг. : Госиздат, 1923. 677 с.

Враховуючи великі наукові відкриття П.К. Козлова, він отримав запрошення від ВУАН прочитати цикл лекцій для широкого загалу про свої експедиції до Монголії в Україні. Першим пунктом «української експедиції» П.К. Козлова став один із найбільших культурних і наукових центрів України – м. Одеса. Одеські вчені провели в пресі підготовчу інформаційну компанію з рекламування приїзду й анонсування публічних лекцій вченого-андрівника. Так, 1 лютого 1927 р. в місцевій газеті «Известия» вийшла інформаційна стаття проф. С.С. Дложевського «К приезду в Одессу известного исследователя Азии т. Козлова», у якій дано було розлогу характеристику його експедиції до Монголії¹⁵.

Вже 3 лютого 1927 р. Одеський окружний відділ політико-освітньої роботи ініціював і провів нараду з представниками наукових організацій та преси з питання створення Комісії для зустрічі вченого-андрівника. Присутні на засіданні висловили думку, що зустріч П.К. Козлова повинна бути відзнята (зафільмована) працівниками Всеукраїнського фотокіноуправління. Представники від Будинку вчених, відзначаючи значущість для наукового світу Одеси приїзд відомого вченого, запропонували для його розміщення виділити спеціальні гостьові кімнати. До складу Комісії з прийому П.К. Козлова під головуванням проф. П.Ф. Наумова долучили професорів С.С. Дложевського, Г.І. Танфільєва та В.Б. Лебедєва. Було прийнято рішення зустріти вченого-андрівника на залізничному вокзалі, запросити його провести наукову бесіду в Будинку вчених та цикл лекцій для широкого загалу містян¹⁶. 14 та 15 лютого в популярній місцевій газеті «Вечерние Известия» опубліковано розлогу характеристику проведених П.К. Козловим досліджень археологічної пам'ятки тангутської культури – стародавнього міста Хара-Хото у 1908 р. та досягнень роботи трьохрічної Монголо-тибетської експедиції (1923–1926)^{17, 18}.

15 лютого 1927 р. о 10³⁰ П. К. Козлов прибув до Одеси з Москви, де його на вокзалі зустріли організована делегація з представників вищезазначеної комісії спільно зі студентами та представниками влади¹⁹. Від імені присутніх проф. Г.І. Танфільєв привітав видатного дослідника та запросив до Будинку вчених для подальшої зустрічі з науковцями міста²⁰.

Академік АН СРСР О. Є. Ферсман та академік ВУАН П. К. Козлов [1927]

У Будинку вчених П.К. Козлов розповів присутнім про результати своєї праці та зауважив, що для роботи в Монголії є невичерпні можливості: «...*Едва ли есть еще страна, которая имела бы на поверхности земли и в своих недрах так много памятников культур, как в Монголии. В самых пустынных местах пришлось встречать на скалах и камнях таинственные надписи и непонятные рисунки, по которым, если бы удалось их расшифровать можно было бы восстановить историю исчезнувших народов...*». 17 та 18 лютого 1927 р. П.К. Козлов разом із одеською професурою відвідав місцеві музеї, наукові установи та прочитав чергову лекцію в залі Біржі²¹.

¹⁵ Дложевський С.К. приезду в Одессу известного исследователя Азии т. Козлова / С. Дложевський // Известия. – 1 февраля 1927. – № 2150. – С. 3.

¹⁶ К приезду исследователя П. К. Козлова // Известия. – 4 февраля 1927. – № 2153. С. 3.

¹⁷ Мертвый город Хара-Хото // Вечерние известия. – 14 февраля 1927. – № 1154. С. 2.

¹⁸ Мертвый город Хара-Хото (продовження) // Вечерние известия. – 15 февраля 1927. – № 1155. С. 2.

¹⁹ Сегодня приезжает исследователь П.К. Козлов // Известия. – 15 февраля 1927. – № 2161. С. 3.

²⁰ Приехал путешественник Козлов // Вечерние известия. – 15 февраля 1927. № 1156. С. 1.

²¹ П.К. Козлов в Одессе // Известия. 18 февраля 1927. № 2163. С. 3.

Спілкуючись з кореспондентами одеських газет, П.К. Козлов зазначив, що він був вражений багатством місцевих музеїв, особливо в області палеонтології. На його думку, колекції одеського музею перевершують навіть аналогічні матеріали Ленінградського палеонтологічного музею. Водночас розповіді П.К. Козлова про свої мандрівки та дослідження спричинили хвилю зацікавленості місцевої молоді до їх участі в подальших мандрівках з дослідження Монголії²².

Перебування вченого П.К. Козлова 15–20 лютого в Одесі викликало в одеському науковому світі особливе зацікавлення його професійною діяльністю. Саме тому зустріч із ним у Будинку вчених привернула велику кількість представників наукових установ. Зустріч з П.К. Козловим була завершена урочистим банкетом, на якому науковці Одеси вшанували видатного мандрівника – дослідника Центральної Азії. З промовами виступили професори: Г.І. Танфільєв, М.Ф. Болтенко, С.С. Дложевський, Є.О. Загоровський, Ю. Талько-Гринцевич, М.Ф. Чернявський, К.Й. Студзинський, К.Е. Гриневич, П.Ф. Наумов, О.І. Томсон та ін. Одеські вчені висловили однакову думку, про те, що експедиція П.К. Козлова повинна бути продовжена для подальших завоювань науки в галузі вивчення та всебічного дослідження далеких районів Центральної Азії. Перед банкетом П.К. Козлов прочитав ілюстровану численними діапозитивами лекцію про свою останню експедицію. Між іншим, лектор підкреслив крайню необхідність розвитку торгівельних відносин з країнами Сходу, зокрема з Монголією²³.

До Києва П.К. Козлов прибув одеським поїздом о 13⁰⁰ 21 лютого 1927 р.²⁴. Того самого дня він виступив на урочистому засіданні Спільного зібрання ВУАН з доповіддю про свою останню подорож до Монголії. Окрім

того, він зробив доповідь на засіданні Фізико-математичного відділу ВУАН і, нарешті, прочитав лекцію для широкого загалу, яка викликала великий інтерес і, можна сказати, зворушила весь Київ^{25; 26}.

Залишаючи Київ, 1 березня 1927 р. П. К. Козлов написав листа на ім'я президента ВУАН В.І. Липського, у якому він висловив велику вдячність за урочистий прийом, гостинність, можливість ознайомитися з науковими установами Києва та поспілкуватися з вченими²⁷.

Через деякий час, 18 квітня 1927 р., на засіданні Спільного зібрання ВУАН було розглянуто подання II Відділу ВУАН про висунення кандидатури П.К. Козлова на обрання його позаштатним академіком. Також були надані супровідні документи: curriculum vitae вченого, список його наукових праць та експертний висновок з оцінкою наукової діяльності²⁸.

Перед представленням Загальному зібранню ВУАН кандидатури П.К. Козлова на обрання до складу дійсних членів була проведена експертна оцінка його наукових праць комісією з українських академіків: О.В. Фоміна, Є.П. Вотчала, П.А. Тутковського та В.І. Липського. Розглянувши список наукових праць вченого та його автобіографію, комісія дійшла до позитивного висновку²⁹. У ньому вчені зазначили, що П.К. Козлов – видатний вчений, дослідник країн Центральної Азії, який зібрав величезні колекції з природничої історії, географії, етнографії, археології та астрономічних спостережень. Крім того, було зазначено, що Російське географічне товариство відзначило його Золотою медаллю імені М.М. Пржевальського та золотою Костянтинівською медаллю; Королівське Англійське та Італійське географічні товариства також нагородили вченого золотими медалями; Угорське географічне

²² С[єргій]. Д[ложевський]. Лекція П.К. Козлова / Д[ложевський]. С[єргій]. // Вечерние известия. – 17 февраля 1927. № 1157. С. 4.

²³ Чествование П.К. Козлова в Доме ученых // Известия. – 20 февраля 1927. – № 2167. С. 5.

²⁴ П.К. Козлов в Киеве // Киевский пролетарий. – 22 февраля 1927. – № 43 (507). С. 3.

²⁵ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. 1, спр. 26371, арк. 1–2.

²⁶ Исторические богатства Средней Азии // 25 февраля 1927, № 46 (510). С. 5.

²⁷ ІР НБУВ, ф. 1, спр. 26372, арк. 3.

²⁸ Там само, спр. 26378, арк. 1–6.

²⁹ Там само, арк. 26–29.

товариство обрало П.К. Козлова своїм почесним членом, а Паризька академія наук вшанувала його премією імені Чихачова.

Під час заслуховування матеріалів про наукову діяльність П.К. Козлова було акцентовано саме на його звіті «Три года Монголии и Мертвый город Хара-Хото». У цьому звіті узагальнено результати експедиції, що містять інформацію про численні неопрацьовані колекції з природничої історії, астрономічні, метеорологічні та гіпсометричні спостереження. Зокрема, привертає до себе увагу колекція артефактів з археологічних розкопок в Хара-Хото³⁰.

Зважаючи на нестачу досвідчених та кваліфікованих географів, антропологів та етнографів у ВУАН, яка загострилася після смерті Ф. К. Вовка та О.Г. Алешо, експертна група з українських академіків зробила акцент на цінності зібраних П.К. Козловим численних етнографічних колекцій з побуту і культів народів Центральної Азії, їх звичаїв, мови, одягу, посуду, матеріалів релігійного культу з буддизму та різних священних предметів, фотографій храмів тощо. Крім того, він єдиний з європейців, хто був удостоєний аудієнції у Далай-Лами та навіть підтримував з ним дружні стосунки.

На підставі всього вищезазначеного експертна комісія підтримала кандидатуру П.К. Козлова на обрання його дійсним членом ВУАН³¹. За результатами голосування більшістю голосів його було обрано позаштатним академіком ВУАН по Кафедрі географії³². Козлов П.К., отримавши звістку про своє обрання, надіслав до ВУАН листа з подякою³³.

Аналіз звітної документації установ ВУАН за період з початку створення до 1935 р. дозволяє стверджувати, що де-юре і де-факто Кафедри географії ВУАН не існувало. Стосовно проекту її створення слід зауважити, що ще на початковому етапі роботи Комісії для вироблення законопро-

екту про заснування Української академії наук П.А. Тутковський 1919 р. пропонував створити Кафедру географії в структурі Української академії наук, але це не було реалізовано³⁴. Також варто додати, що у своїй діяльності ВУАН керувалася нормативними документами РНК УСРР. 14 червня 1921 р. Рада Народних Комісарів УСРР своїм декретом схвалила «Положення про Українську академію наук», згідно з яким Академія і працювала до затвердження нового статуту в 1936 р. У цих положеннях жодної згадки про Кафедру географії не було^{35, 36}.

У період з 2 лютого 1925 р. до 18 червня 1927 р. відбувався жвавий процес розроблення, обговорення та спроб затвердження нового статуту ВУАН з конкретно визначеними назвами відділів та науково-дослідних кафедр. 9 лютого 1925 р. при ВУАН було створено Комісію для розробки нового статуту у складі академіків М. П. Василенка, С. О. Єфремова, А.Ю. Кримського та секретаря В.К. Дем'янчука. Розроблений цією комісією статут ВУАН було затверджено Спільним зібранням 6 квітня 1925 р. Цей новий проект статуту містив повний перелік з 85 науково-дослідних кафедр при кожному з відділів ВУАН, зокрема при II Фізико-математичному відділові була затверджена Кафедра географії та антропології³⁷. Можна припустити, що обрання у 1927 р. П.К. Козлова на Кафедру географії відбулося у період між затвердженням проекту Спільним зібранням ВУАН у 1925 р. та затвердженням Статуту Академії РНК УРСР у 1936 р.

Таким чином, проведене на основі архівних джерел та матеріалів преси дослідження дає можливість простежити всі основні життєві події, пов'язані з науковою діяльністю П.К. Козлова, встановити (підтвердити) дату народження вченого, уточнити дату обрання позаштатним академіком та відтворити його «науково-популярнаційну експедицію» Україною.

³⁰ Там само, арк. 23–24.

³¹ Там само, арк. 30–36.

³² Там само, спр. 26379, арк. 1–9.

³³ Там само, спр. 26380, арк. 1–2.

³⁴ *Тутковський П.А.* Про утворення катедри географії в Українській Академії Наук у Києві / П. А. Тутковський // Збірник праць комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві. – Київ: Друк. Укр. наук. т-ва, 1919. С. 31–32.

³⁵ Сборник узанонень УССР. – 1921. – № 11. – Ст. 310.

³⁶ Збірник законів України. – 1936. – № 14. – Ст. 63.

³⁷ ІР НБУВ, ф. І, спр. 26329, арк. 6.

References

- Bazhan, M. P. (Ed.). (1961) Kozlov Petro Kuz'mych. *Ukrains'ka radians'ka entsyklopediia: [v 17-ty t.]* (Vol. 6). Italiia: Koliziia. Kyiv: Holov. red. URE. [in Ukrainian].
- Borejko, V. E. (n. d.). Askaniya-nova: tyazhkie versty istorii 1826–1997. Retrieved from http://www.green-forums.info/greenlib/general/Borieiko%20V.%20Ie_/Askaniia-nova_%20tiazhkiie%20viersty%20is%20%28538%29/Askaniia-nova_%20tiazhkiie%20vierst%20-%20Borieiko%20V.%20Ie_.pdf [in Russian].
- Borejko, V. Ye. (2013). Kozlov Petro Kuz'movich. In *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy* (Vol. 13: Kyi–Kok, pp. 670–671). Kyiv: In-t entsyklopedychnykh doslidzhen' NANU. [in Ukrainian].
- (1927). Chestvovanie P. K. Kozlova v Dome uchenyx. *Izvestiya*, 2167, 5. [in Russian].
- Dlozhevs'kij, S.K. (1927). K priezdu v Odessu izvestnogo issledovatelya Azii t. Kozlova. *Izvestiya*, 2150, 3. [in Russian].
- (1998). *Istoriia Natsional'noi akademii nauk Ukrainy 1924–1928: dokumenty i materialy*. Kyiv: NBUV. [in Ukrainian].
- (1927). K priezdu issledovatelya P. K. Kozlova. *Izvestiya*, 2153, 3. [in Russian].
- Kozlov, P. K. (1899). Otchyot pomoshhnika nachal'nika e'kspedicii. *Trudy e'kspedicii Imperatorskogo russkogo geograficheskogo obshhestva po Central'noj Azii 1893–1895 gg.*, (Vol. 1). [in Russian].
- Kozlov, P. K. (1899). Otchyot pomoshhnika nachal'nika e'kspedicii. *Trudy e'kspedicii Imperatorskogo russkogo geograficheskogo obshhestva po Central'noj Azii, sovershennoj v 1893–1895 gg. pod nachal'stvom V. I. Roborovskogo*, (Vol. 2). [in Russian].
- Kozlov, P. K. (1905). Mongoliya i Kam. *Trudy e'kspedicii Imperatorskogo russkogo geograficheskogo obshhestva 1899–1901 gg. pod rukovodstvom P. K. Kozlova*, (Vol. 1, P. 1: Po Mongolii do granic Tibeta). [in Russian].
- Kozlov, P. K. (1906). Mongoliya i Kam. *Trudy e'kspedicii Imperatorskogo russkogo geograficheskogo obshhestva 1899–1901 gg. pod rukovodstvom P. K. Kozlova*, (Vol. 1, P. 2: Kam i obratnyj put'). [in Russian].
- Kozlov, P. K. (1919). Sovremennoe polozhenie zooparka Askaniya-Nova. *Priroda*, 10–12, 407–482. [in Russian].
- Kozlov, P. K. (1920). Tibet i Dalaj-lama. Petrograd. [in Russian].
- Kozlov, P. K. (1923). *Mongoliya i Amdo i mertvyj gorod Xara-Xoto. E'kspediciya Imperatorskogo russkogo geograficheskogo obshhestva v Nagornoj Azii 1907–1909*. Moskva; Pg.: Gosizdat. [in Russian].
- (1927). Mertvyj gorod Xara-Xoto (prodolzhenie), *Vechernie izvestiya*, 1155, 2. [in Russian].
- (1927). Mertvyj gorod Xara-Xoto. *Vechernie izvestiya*, 1154, 2. [in Russian].
18. (1927). P. K. Kozlov v Kieve. *Kievskij proletarij*, 43 (507), 3. [in Russian].
19. (1927). P. K. Kozlov v Odesse. *Izvestiya*, 2163, 3. [in Russian].
20. (1927). Priexal puteshestvennik Kozlov, *Vechernie izvestiya*, 1156, 1. [in Russian].
- (1921). *Sbornik uzanonen'USSR*, (11), art. 310. [in Russian].
- (1927). Segodnya priezhaet issledovatel' P. K. Kozlov. *Izvestiya*, 2161, 3. [in Russian].
- (1927). Sergij. Dlozhevs'kij. Lekciya P. K. Kozlova, *Vechernie izvestiya*, 1157, 4. [in Russian].
- Smolii, V. A. (Ed.). (2007). *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. (Vol. 4: Ka–Kom). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
- Tutkovs'kyj P. A. (1919). Pro utvorennia katedry heohrafii v Ukrains'kij Akademii Nauk u Kyivi. *Zbirnyk prats'komisii dlia vyroblennia zakonoproektu pro zasnuvannia Ukrains'koi Akademii nauk u Kyivi*, 31–32. [in Ukrainian].
- (1936). *Zbirnyk zakoniv Ukrainy*, (14), art. 63. [in Ukrainian].